

RERUM SPECTANTIUM – UN LABORATOR ISTORIC SURPRINS
PRIN PRISMA INTERVENȚIILOR AUTORULUI
LA TEXTELE ISTORICE UTILIZATE

Ana-Maria Roman-Negoi

Subiectul studiului de față continuă cercetările asupra manuscriselor lui Șincai, mai precis colecțiile *Notata ex variis authoribus*¹ și *Rerum spectantium*², la care s-a urmărit prezentarea, analiza sursologică și salvarea în format electronic. Aceste investigații s-au înscris în cadrul proiectului doctoral *Gheorghe Șincai (1754-1816): Discurs istoric în Hronica românilor* și au avut ca obiectiv focalizarea atenției asupra unui segment neexplorat suficient în istoriografia românească – manuscrisele inedite –, segment capabil să furnizeze noi informații pentru înțelegerea dimensiunilor și atributelor exercițiului istoric al acestui reprezentant al Luminilor transilvănene.

Subliniem faptul că importanța acestor colecții rezidă, nu atât în volumul sau valoarea surselor istorice în baza cărora Gheorghe Șincai își alcătuiește *Hronica*, ci în ceea ce am numit intervențiile personale ale autorului la textele utilizate (trimiteri, precizări, observații), indicatori cu valoarea unor coduri de acces, care fundamentează analiza pertinentă a discursului istoric. Acești indicatori intra- și extratextuali îndeplinesc funcții multiple: probează prezența constantă a autorului în/la textele utilizate, demontând astfel eticheta de simplu compilator, punând totodată în lumină erudiția și capacitățile acestuia în câmpul istoriei.

Manuscrisul colecției *Rerum spectantium*, supus analizei în cheia deconstrucției discursului istoric, este un autograf al lui Gheorghe Șincai, care se păstrează ca unic exemplar la secția de manuscrise românești a Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj-Napoca, provenind din fondul de manuscrise al Bibliotecii Episcopiei Greco-Catolice din Oradea, înregistrat sub cota 461-463.

Titlul complet al manuscrisului este *Rerum spectantium ad universam gentem Daco-Romanum seu Valachi cum summaria collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Sinkai de eadem secundum ordinem chronologicum*, după cum rezultă de pe prima filă a volumului I. Manuscrisul, care însumează un număr total de 1177 file, constituie o mărturie importantă și, totodată, o reflexie fidelă a stadiului atins

¹ *Notata ex variis authoribus per G. Gabrielem Sinkay ordinis S. Basilli M. Transylvanum, Anno 1775*, vol. I-III (tom I-XXVII). Manuscrisul se păstrează la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, secția manuscrise, nr. 545-547.

² *Rerum spectantium ad universam gentem Daco-Romanum seu Valachi cum summaria collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Sinkai de eadem secundum ordinem chronologicum* (în continuare: *Rerum spectantium*), tom. I-III. Manuscrisul se află la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, secția manuscrise, nr. 461-463.

de autor în domeniul scrisului istoric. Colecția, realizată pe diverse tipuri de hârtie, este organizată în trei volume, format folio, prinse între coperti de piele, fiecare volum având dimensiunile de 370 x 230 mm și paginarea următoare: vol. I: 344 file, vol. II: 466 file, vol. III: 367 file. Fiecare dintre ele poartă pe copertă o marcă de identificare cu Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca și numărul manuscrisului: 461, 462, respectiv 463. Sub aspectul conservării, colecția se află într-o stare de degradare evidentă, în special volumul I, la care primele file s-au desprins de cotor, condiții în care, o salvare în format electronic, după modelul inaugurat cu *Notata* ar fi mai mult decât benefică.

Volumul I cuprinde informații pentru anii 88-1329, volumul II, pentru anii 1330-1551 și 1684-1724, iar volumul III, pentru anii 1552-1683, cu mențiunea autorului: *Anni 1684 et seqq quare circa finem Tomi mei II*³. Precizarea constituie un nou indiciu asupra faptului că *Rerum spectantium*, ca bază de construcție pentru *Hronică*, s-a definitivat în etapa Buda, care i-a facilitat accesul la un segment important de informație istorică, în completarea mărturiilor culese la Roma și Viena.

Examinarea volumelor este în măsură să dezvăluie modul de lucru la acest nivel: Gheorghe Șincai copiază izvoarele adunate, transcrise sistematic, pe coloanele interne ale filelor din volum, jumătatea exterioară a paginii fiind lăsată liberă. Astfel, textele din *Notata* sunt divizate pe ani și recopiate în volum în cadrul câte unui an, alături de alte izvoare referitoare la anul respectiv, cu indicarea precisă a sursei care a fost utilizată. La anii la care a mai găsit informații din noi izvoare, aflate după sistematizarea materialelor din *Notata*, Șincai a scris textele nou depistate, fie pe coloanele marginale ale filei, fie atașate la materialele ordonate, într-o muncă ce reflectă prioritar, colecționarea informației și nu interpretarea ei. În cazul în care spațiul marginal nu a fost suficient, a transcris noul izvor în întregime, pe coală separată. În special în cazul documentelor a procedat în acest mod, de transcriere integrală pe o coală separată, intercalată apoi între filele volumului la anul corespunzător. Până în toamna anului 1803, când pleacă la Buda, sistematizarea informației după acest tipar ajunge la anul 1664 inclusiv. Izvoarele începând cu acest an sunt trecute tot cronologic, dar pe toată coala, într-un efort pozitivist care a avut ca rezultat prima colecție sistematică de izvoare ce putea oferi oricând suportul lucrărilor de sinteză.

Completările realizate se pot depista cu ușurință datorită tipului de scris, foarte mărunț, alăturat exercițiului obișnuit de transcriere a informației, caracteristic lui Șincai. În cadrul manuscrisului figurează și ani la care nu apare nici o mențiune, acest lucru explicându-se, fie prin lipsa de timp a autorului

³ *Ibidem*, f. 367r.

pentru a realiza completările, fie prin faptul că nu a găsit informațiile necesare în vederea reconstituirii evenimentului istoric⁴.

Informația transcrisă se face, și de această dată, în limba sursei utilizate, colecția înregistrând astfel prezența limbilor latină, maghiară, germană, italiană, română (caractere chirilice și latine), greacă și franceză. Toate izvoarele românești, scrise inițial cu caractere chirilice, sunt transcrise acum cu caractere latine, Șincai subliniind în intervențiile sale la texte importanța limbii și utilizării grafiei latine⁵. Documentele transcrise de el însuși din original și restul transcrierilor executate dau dovadă de cunoașterea practică a diplomatiei, atât în ceea ce privește determinarea și denumirea documentelor, cât și a elementelor acestora⁶. Ca și în cazul colecției *Notata*, studierea tipurilor de scris conduce la concluzia că, în cazul filelor 270-274 din volumul III, se întâlnește o intervenție străină, un ajutor sporadic pe care Șincai l-a primit în munca sa de transcriere a textelor.

Pătrunderea, descifrarea și prezentarea coerentă a laboratorului istoric cristalizat la nivelul colecției *Rerum spectantium* a ținut seama, și de această dată, de particularitățile manuscrisului cu care s-a lucrat: dimensiunile mari și tipurile de intervenții personale ale autorului la textele utilizate, sistematizate din colecția precedentă sau adăugate în completare.

Pentru o parcurgere coerentă a colecției sub acest aspect am optat pentru concentrarea intervențiilor purtătoare de sens și semnificație pentru deconstrucția discursului istoric într-o singură categorie:

Notările personale la text: la începutul, în interiorul și în finalul textului cu care se operează. Din această categorie se dezvoltă următoarele subcategorii:

- a) precizări de tipul *idem habet/habent* („la fel are/au”), prezente la finalul textului utilizat pentru un anumit segment cronologic.
- b) trimiteri de tipul *vide* („vezi”), utilizate pentru conexiunea informațiilor.
- c) observații critice raportate la autorul/sursa utilizată, cu sau fără marcajul particularizat *Nota Bene*.
- d) corecții personale la texte cu specificația *potius* („mai degrabă”), de la cele gramaticale, până la cele de toponimie sau cronologie.
- e) indici de citare a informației utilizate.

⁴ *Ibidem*, vol. I, anul 696, f. 106r; vol. I, anul 1312, f. 330r; vol. I, anul 1314, f. 332r.

⁵ *Vide quoad vigorem lingua Latinae inter Valachos etiam notanda ad ann. 518 ex hoc ipso Le Quien*. Observație la „Michael Le Quien, *Oriente Christiano*, tom. I, p. 1217; p. 1225”, în *ibidem*, vol. I, anul 458, f. 69v.

⁶ Andrei Kiss a identificat 7 documente. Vezi Andrei Kiss, *Gheorghe Șincai și științele fundamentale ale istoriei*, în *Revista arhivelor*, L, vol. XXXV, 1973, nr. 2, p. 268. În colecție, numele autorului apare precizat explicit doar de două ori, la anii 1699 și 1720.

Un segment prezent, și de această dată, este reprezentat de categoria marcajelor grafice: încadrarea în chenar, sublinierea unor informații pentru evidențierea lor și corectarea cronologiei, prin tăierea cu diferite tipuri de cerneală, semn al revizuirii constante, procedeu subordonat dezideratului unei reconstituiri exacte a trecutului istoric.

Rerum spectantium, sau nivelul 2 de construcție a *Hronicii*, permite recuperări, atât în direcția metodei, cât și a concepției istorice. La nivel metodologic, sistematizarea și prezentarea cronologică a informației reflectă progresul istoriografic, prin rafinarea formulelor de lucru și prezentarea lor într-un tipar elaborat.

Analiza modului de citare este în măsură să evidențieze primele diferențieri față de colecția *Notata*. Astfel, dacă în cazul *Notatei* puteam vorbi de un procedeu foarte riguros de citare, în acest caz, Gheorghe Șincai nu mai este la fel de constant, în special în cazul izvoarelor narative. Citarea surselor pentru fiecare an nu este una uniformă, în formula autor, titlul lucrării, tom, capitol, paragraf sau pagină, aceasta incluzând în unele cazuri, doar numele autorului sau numele lucrării, adesea în formule abreviate sau cu mențiunea *ad annum*⁷. Se păstrează însă indicarea exactă a numărului paginii sau paragrafului, precum și indicarea în corpul textului transcris a trecerii de la o pagină la alta sau de la un capitol la altul în formulele *sequitur pagina/sequitur cap*⁸, în vederea localizării exacte a informației. Remarcăm, la acest capitol, completarea referințelor legate de o serie de lucrări pentru care în colecția precedentă nu exista nici un indiciu, prin precizarea, de această dată, a locului și anului de apariție al lucrării⁹. Analiza modului de citare a urmărit și categoria documentelor din marile colecții ale timpului, la care Șincai are acces prin mijlocirea colaboratorilor săi maghiari. Acesta reflectă o manieră de lucru încadrabilă cerințelor moderne, cotele, descrierile diplomatice fiind precise, putând furniza și azi indicii exacte pentru identificarea documentelor¹⁰.

⁷ „Ignatius Brentanus *Cimmarolus*, *Epitome Chronologica*”, *ad annum* 1374; „Ioannes Dlugosius, *Historia Polonica*, lib. 11”, *ad annum* 1415; „Abrachamus Bucholcerus, *Indice Chronologico*, p. 535”, *ad annum* 1441; „Raynaldus”, *ad annum* 1245, paragraph. 11.

⁸ Exemple *sequitur pagina*, selectate din *Rerum spectantium*: vol. III, anul 1574, f. 61v-76r; vol. II, anul 1689, f. 379r-382r; vol. II, anul 1703, f. 421r-422v; vol. II, anul 1716, f. 451r-457r; Exemple *sequitur cap*: *ibidem*, vol. I, anul 1196, f. 220v-223v; vol. I, anul 1206, f. 257v-260v; vol. I, anul 1236, f. 275r-275v; vol. I, anul 1245, f. 286r-287v.

⁹ Iosephus Vaissete in *Geographia Historica Ecclesiastica et Civili Galliae*, edita Parisiis, în *ibidem*, vol. I, f. 175r; Wolfgang Drechslerus, *Chronico de Sarracenis et Turcis*, edita Francofurti anno 1596, în *ibidem*, vol. II, f. 215r; Gerardus Ioannes Vossius in *Epitome Historiae Universalis edit. Amstelodami anno 1688*, în *ibidem*, vol. II, f. 217r; Iulius Bellus, *Laurea Austriaca* edita Francofurti anno 1627, în *ibidem*, vol. III, f. 234r.

¹⁰ Exemple selectate: Daniel Cornides, *Mss. Diplomaticum*, tom. II, p. 59. Extat etiam in *Bibliotheca Comitum Franc. Széchenyi, Diplomatarii Hungariae*, tom. II, în *ibidem*, vol. I, f. 263r-263v; *Collectio Caroli Fejérvári*, tom. II, num. 359, în *ibidem*, vol. I, f. 268r-268v; *Privilegium Familiae Comitum Vass*

Metodologia de raportare la informația utilizată se definește clar încă de la primele file ale manuscrisului, într-un tipar de lucru regăsit ulterior în *Hronica*, prin trimiterile de tip *vide* și precizările de tipul *idem habet/habent*. Aceste categorii, preponderente numeric în cadrul colecției (ordinul sutelor) permit recuperarea întregii game de procese în construirea discursului istoric: detalierea informației¹¹, explicitarea¹², evaluarea¹³, conexiunea¹⁴ și compararea surselor¹⁵.

În categoria intervențiilor cu relevanță la nivel metodologic se înscriu și observațiile autorului, puține numeric, referitoare la preluarea informației cu sau fără păstrarea sensului imprimat de autorul din care se transcrie¹⁶, precum și precizările asociate documentelor utilizate, dacă sunt originale sau copii¹⁷. Coroborarea acestor elemente cu corecțiile în formula *potius*¹⁸ completează un

de Czege descripti e Diplomatarii Bibliothecae Széchéniano Regnicolaris, tom. II, sed in originali in Archivio Comitit Vass, în *ibidem*, vol. I, f. 268r-268v.

¹¹ Observație *Nota Bene* la text din: „Ex autographo refert Katona, Historia Critica, tom. VI, p. 863”: *Hoc Diploma confirmatum fuit anno 1474 per Mathiam Corvinum*, în *ibidem*, vol. I, anul 1282, f. 310r.

¹² Observație *Nota Bene* la text din „Nicetas Choniates, p. 62”: *Schytae hic adducti ex Descriptione annorum et consuetudinis morumque eorum videtur esse Tartari genere*, în *ibidem*, vol. I, anul 1154, f. 205r; observație la text din „Ioannes Cinnamus, Historia, lib. 5, cap. 3”: *Cum Andronicus ad Galitziam captus fuerit a Blachis, Blachi in Moldavia habitare debuerunt hoc anno sub nomine Comanorum. Vide notata ad anno 1148 ex Engel et ad ann. 1154*, în *ibidem*, vol. I, anul 1172, f. 207r-207v.

¹³ *Constantinus Manases, p. 221, 222 satyriat potius, quam historiam scribit*, în *ibidem*, vol. I, anul 989, f. 171r.

¹⁴ *Vide G.I. Haner, paragraph. 18, observație în ibidem*, vol. I, anul 1038, f. 184r.

¹⁵ *Idem habet Glycas, p. 323 et Anna Comnena, p. 89, 90, sed ista more suo, nimis confuse nomina gentium* – observație la text din „Ioannes Zonaras, Annalibus, lib. 18, num. 6”, în *ibidem*, vol. I, anul 1057, f. 191r.

¹⁶ *Ea quae ex Mirone notata sunt descripsi tantum quoad sensum non de verbum ad verbum*, în *ibidem*, vol. III, f. 47v; *Il Cavalier Ciro Spontoni nella Storia di Transilvania sequentia habet de quibus bene notandum quod ea quae Latine referam ad sensum tantum descripserim, est ea quae Italicae, de verbo ad verbum*, în *ibidem*, vol. III, f. 170r.

¹⁷ Exemple selectate din *Rerum spectantium. Ex originali* – vol. II, f. 20r; *Regestum originalis* – vol. II, f. 75r; *Bullam hanc erutionalem Episcopatum Fogarasiensis descripsi ex originali transumpto Capitului Albensis Transilvaniae Georgius Sinkai* – vol. III, f. 464r; *Ex originali descripsit Daniel Cornides, Mss. Suorum Dipl. Tom. II, p. 38 extatque una cum priori in Diplomatarii Ungariae Bibliothecae Regnicolaris, tom. X* – vol. II, f. 47v; *Extat in Secundo Tomo Diplomaticorum Ung. Bibl. Széchéniano Regnicolaris in Apographo; in originali vero apud Thesaurarium Baronem Volf. Banffy.* – vol. I, f. 267r.

¹⁸ Corecțiile realizate de Șincai realizează o dublă trimitere atât la o metodologie extrem de riguroasă în tratarea surselor, cât și la concepția istorică, marcată de un spirit critic constant. Exemple: corecții de toponimie: *Bulgari trajecto Danubio in Bernis* – intervenție – „*potius Barnis seu Varnis*”, în *ibidem*, vol. I, f. 102r; *Est civitas Brasoviensis* – intervenție – „*potius Brailoviensis*”, în *ibidem*, vol. III, anul 1574, f. 67r; *Moldo-Valachiae* – intervenție – „*potius Ungaro-Valachiae*”, în *ibidem*, vol. III, anul 1578, f. 82v; *Klambium* – intervenție – „*potius Claudiopolim*”, în *ibidem*, vol. III, anul 1661, f. 316v; corecții de etnonime: *Ad schyros* – intervenție – „*potius rusos*”, în *ibidem*, vol. I, anul 1207, f. 261r; *Az Bolgárok* – intervenție – „*potius Oláhok*”, în *ibidem*, vol. II, anul

exercițiu metodologic care pune în evidență un spirit activ, ordonat în preluarea și prezentarea informației, conducând astfel la redimensionarea relației dintre autor și izvorul istoric cu care se lucrează și pe care îl stăpânește până la detaliu.

În ceea ce privește categoria marcajelor grafice – ștersături, tăieturi¹⁹, sublinieri, încadrări în chenar – acestea se aplică mai ales în vederea stabilirii unei cronologii exacte, sau pentru evidențierea importanței unei informații, constituindu-se în indicatori pentru același proces de revizuire și confruntare sursologică, prezent pe parcursul întregii colecții²⁰.

Schimbând coordonatele, în sfera concepției istorice, subcategoriile menționate își reclamă relevanța și la acest nivel, prin dezvăluirea unor aspecte principale ale procesului de creație istorică. Respectând tiparul propus în *Notata*, acești indicatori de concepție se coagulează în jurul următoarelor tipuri de intervenții personale:

- a) observații critice la autorul/sursa utilizată.
- b) precizările de tip *idem habet/habent*.
- c) trimiterile de tip *vide*.

Observațiile critice, cu sau fără marcajul particularizat *Nota Bene* constituie un argument important în probarea procesului de prelucrare critică a informației²¹.

1440, f. 140r; corecții de hidronime: *Dannosum* – intervenție – „*potius Danuvium*”, în *ibidem*, vol. I, anul 1232, f. 271r; corecții de identificare: *Theophilus Patriarcha Ruscianorum* – intervenție – „*potius Metropoli Valachorum*”, în *ibidem*, vol. II, anul 1696, f. 399r; *Bogdanus* – intervenție – „*potius Stephanus*”, în *ibidem*, vol. II, anul 1519, f. 295r; corecții de cronologie: *1312-1321* – intervenție – „*potius 1513-1521*”, în *ibidem*, vol. II, anul 1513, f. 288r.

¹⁹ Exemple selectate din *Rerum spectantium*, anul 426, f. 60r-60v – corecție de an; anul 976, f. 169r-169v – corecție de an; anul 1004, f. 176r-176v – corecție de an; *Sunt scripta ad ann. sequentem* – text tăiat însoțit de observația cu marcaj particularizat *Nota Bene*, vol. I, anul 813, f. 126r; informație tăiată, însoțită de precizarea autorului: *vide notata ad sequentem annum, sed juxta Graecos conversio Bogorides contingit anno 859 et solum Legatio ad Ludovicum Imp. Et Nicolaum Papam contingit annis 865 et 868* – vol. I, anul 865, f. 137r.

²⁰ Exemple selectate: observație a autorului încadrată în chenar: *Juxta Petrum Possinum in Indice Chronologico Pachymeriano praecedentia contingere anno 1292*, în *ibidem*, vol. I, anul 1292, f. 3r; observație încadrată în chenar: *Prounde hi Bulgari debuerunt habitasse in Transilvania*, în *ibidem*, vol. I, anul 1004, f. 176r.

²¹ Exemple selectate: *Errat Sethus Calvisius in Chronologia ad annum seq. 251*, în *ibidem*, vol. I, anul 250, f. 18r; *Sed num ad hunc annum spectet dubito*, în *ibidem*, vol. I, anul 384, f. 53v (pentru „Michael Le Quien, Oriente Christiano”); *Theophylactus autem lib. I, cap. 8, p. 19, nomina civitatum ob Avaribus captarum valde confundit*, în *ibidem*, vol. I, anul 587, f. 88v; *Sed satis false! Idem plane et ferme iisdem verbis refert Giovanni Nicolo Doglioni, Theatro universale dei principi, part. 2, nisi quod rem gestam dicat anno 1492 quo in re fallitur, sicuti etiam in narratione, sed non mirum, quia scripsit ann. 1605*, în *ibidem*, vol. II, anul 1497, f. 254v (pentru „Antonio Foresti Gesuita, nel Tomo quarto del Mappamondo Istoric, lib. 11”); *Quae hic de morte Petri Raresii ab Isthvanfio referuntur, falsa videntur, sicut ea, quae de successore Alexandro dicuntur, falsa sunt. Propterea vide notanda ad annum sequentem ex ipsomet Isthvanfio, et ad annum 1552 ex Orichovio [...]*, în *ibidem*, vol. II, anul 1549, f. 360r (pentru „Nicolaus Isthvanfius, De Rebus Hungaricis, lib. 13, p. 223”).

Preponderente numeric rămân intervențiile de tip *idem habet/habent*²² și trimiterile de tip *vide*²³, care reflectă la Șincai orientarea către detaliu, către o istorie explicativă susținută evident de factorul cantitativ al surselor, în baza cărora se reconstituie evenimentul istoric. Verificarea, compararea, evaluarea informației²⁴, detalierea, completarea, menționarea traseelor de circulație a informației istorice în epocă²⁵ constituie procedee vizibile în tot cuprinsul colecției, ilustrând la nivel conceptual un spirit dinamic și nu o preluare mecanică, în maniera exercițiului cronicăresc.

Atitudinea critică în relația cu sursele constituie, și la acest nivel intermediar, un fir roșu în cadrul procesului ambițios de recuperare și reconstituire punctuală a istoriei românilor în context european. Prezența formulelor de tip *erratum*, *falsum est*, *mentitur* susțin, în cadrul analizei de față, reconsiderarea profilului istoric al lui Gheorghe Șincai și îndepărtarea, la nivelul discursului istoriografic, a etichetelor de *compiler*, *cronicar* formulate, cel mai adesea, prin analiza superficială a întregii contribuții a iluministului român în domeniul istoriei.

Filtrarea informației cu care intră în contact, marcarea pozițiilor subiective ale unor autori²⁶, efortul constant spre obiectivitate prin evaluarea surselor utilizate, sublinierea neclarităților însoțită de trimiterea către o sursă mai veridică²⁷ se constituie în argumente care permit încadrarea laboratorului

²² *Idem habent*: „Martinus Cromerus, *De origine et rebus gestis Polonorum*, lib. 21, p. 331”; „Henricus Spondanus, *Continuatione Annalium Eccl. Caesaris Baronii ad annum Chr. 1444*, num. 6”; „Ioannes Dlugosius, *Historia Polonica*, lib. 12 ad annum Chr. 1444”; „Ioannes Palatius, *Aquila Austriaca*, lib. 42, cap. 2” – precizare la „Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum Decadis* 3, lib. 6”, în *ibidem*, vol. II, anul 1444, f. 148r.

²³ Exemplu: *Vide notata ad ann. 1440 ex Drechslero* – trimitere făcută la text din „Georg. Ieremias Haner, *Das königliche Siebenbürgen*, 14 period, paragraph. 310”, în *ibidem*, vol. II, anul 1443, f. 146r; *Vide notata ad ann. 1440 ex Chalcocondyla* – trimitere făcută la text din „Ioan. Chr. Engel, *antiquiore Historia Valachiae*, part. I, p. 171, 172”, în *ibidem*, vol. II, anul 1446, f. 1154v.

²⁴ *Ista non videntur vero, ideo indagando*, observație *Nota Bene* la „Princeps Demetrius Cantemir, *Historia Osmanici Regni*”, în *ibidem*, vol. III, anul 1690, f. 386v.

²⁵ *Anonymi Ms. Valachicum quod Reverendissimum S. Klein posidet et a Chr. Engel citatus p. 95 et seqq sed non adcurante versum*, cap. 44, în *ibidem*, vol. I, anul 1215, f. 261v; *Ioann. Chr. Engel, antiquiore Historiae Valachiae*, part. I, p. 147 qui citat Katonam, în *ibidem*, vol. I, anul 1271, f. 303r; *Georg. Ieremias Haner, Das königliche Siebenbürgen*, paragraph. 220 qui citat Ioannem de Kükulle et Bonfinium, în *ibidem*, vol. II, anul 1342, f. 19r; *Ioan. Chr. Engel in antiquiore Historia Moldaviae*, p. 164 qui ad ann. 1517 recitat dicta Mirronis, în *ibidem*, vol. II, anul 1515, f. 290r; *Littera Vladislai II quam ab Eder aquisitam, refert Ioan. Chr. Engel in antiquiore Historia Valachiae*, part. I, p. 185, 186, în *ibidem*, vol. II, anul 1495, f. 244r-244v.

²⁶ *Idem habet il Cavalier Ciro Spontoni nella Storia di Transilvania*, lib. 5 o sia dalla pagina 88 fino alla 96 sed tantumdem amicus Bastae acerbiore false verbis inventitur in Michaelem propter quae fides illius in describendis quibus cum circumstantiis vocillat, în *ibidem*, vol. III, anul 1599, f. 141r.

²⁷ Observație la text din „Ioan. Christ. Engel, in recent. *Historia Moldaviae*, p. 253”: *Sed haec confuse Engel; Vide mea notata ad annum 1611*, în *ibidem*, vol. III, anul 1609, f. 217r.

istoric cristalizat la acest nivel în rigorile moderne în scrierea istoriei, reflectând totodată distanța față de tradiția cronografilor.

În centrul preocupărilor pe care colecția le pune în evidență prin aceste intervenții personale la textele preluate, adevărate coduri de acces în detaliile multiple pe care le presupune procesul creației, sunt evidente interesul și rigoarea pentru o cronologie cât mai exactă a evenimentelor istorice. De la corecții de detaliu, care merg până la corectarea zilei unui eveniment²⁸, marcaje grafice²⁹, deducții personale, în formulele *debet esse, ista pertinet*,³⁰ până la conexiunea³¹ și confruntarea surselor³², raportări critice dublate de trimiteri pentru identificarea exactă a momentului, intervențiile autorului subliniază dimensiunile și minuțiozitatea eforturilor în vederea ordonării și stăpânirii unui astfel de volum informațional. Un aspect particular este dat, așa cum am mai arătat, de anii la care nu a fost completată nici o informație, acest lucru indicând, fie o lipsă a unor conținuturi relevante pentru momentul respectiv, fie o lipsă de timp din partea autorului, care nu a mai revenit cu completări.

Prin formă și conținut, colecția *Rerum spectantium*, finalizată în etapa șederii lui Gheorghe Șincai la Buda (1803-1808) reflectă atât progresul la nivel metodologic și conceptual al exercițiului istoric, cât și formele, mult mai bine conturate acum, ale planului său de istorie a tuturor românilor. Acest progres este probat prin categoria variată a intervențiilor personale ale autorului la sursele utilizate în reconstituirea unui eveniment istoric, care cristalizează un tip

²⁸ Observație *Nota Bene* în text la „Constantis Miron Logotheta Principatus Moldaviae in suo Chronico Valachico Ms. cap. 28”: *Hic in die erratum est*, în *ibidem*, vol. II, anul 1475, f. 215r.

²⁹ Informație segmentată de autor pe ani, cu precizări pentru fiecare segment: *ann. 922, ann. 923* – la text din „Leo Grammaticus, Chronographia ad annum 11 Constantini 7 Aug”, în *ibidem*, vol. I, anul 922, f. 159r-160r; corecții de an ale autorului. Se observă anii anteriori 975, 978, în *ibidem*, vol. I, anul 976, f. 169r.

³⁰ Intervenție în text nemarcată: *debet esse 1540*, în *ibidem*, vol. II, anii 1538-1539, f. 337r; observație *Nota Bene* la text din „Ioan. Chr. Engel in antiq. Hist. Valachiae, part. I, p. 140”: *Haec pertinent ad praecedentem annum*, în *ibidem*, vol. I, anul 870, f. 140v; *Ista Mironis relatio pertinet ad annum 1542*, în *ibidem*, vol. II, anul 1546, f. 355v; observație *Nota Bene* la text din „Anton Maria del Chiaro, Storia delle rivoluzioni della Valachia, part. 2, cap. 2, p. 119, 120”: *Haec pertinent ad annum 1653*, în *ibidem*, vol. III, anul 1633, f. 245v.

³¹ Observație la text citat din „Ioannes Dlugosius, Historia Polonica, lib. 9 ad annum Christi 1359”: *Idem habent Martinus Cromerus, De origine et rebus gestis Polonorum, p. 216 seu lib. 12; Sethus Calvisius, Opere Chronologico, p. 853 qui tamen pugnam hanc refert ad sequentem annum 1360; Iohanes Iacobus Hofmannus, Lexico universali, tom. IV ad vocem Valachia, sed rem refert ad ann. 1369; Philippus Brietius, Chronico universali ad annum Chr. 1359; Petrus Albinus, Commentatiuncula de Valachia, p. 160; Stanislaus Sarnicius, Annalibus Polonicis, lib. 7, cap. 1*, în *ibidem*, vol. II, anul 1359, f. 34r-36v.

³² Obsevație *Nota Bene* la text din „Károlyvári Anonimus in Ms. Codice Kovachichiano, p. 57”: *Quae hic exscripsi ex Anonymus Carolinensis de Petro Radulio juxta Mss. Hevenesianorum, tom. LXVIII pertinent ad annum 1587*, în *ibidem*, vol. III, anul 1630, f. 242v; observație în text la „Codex Ms. Balacianianus ad annum 1654”: *Quae hic narratur pertinent ad annum 1655 juxta Engel, part. 1, p. 299*, în *ibidem*, vol. III, anul 1654, f. 277r.

de exercițiu detașat de vechea tradiție a cronicarilor, preocupați exclusiv de simpla înregistrare a evenimentialului, fără exprimarea unei poziții proprii. Așezarea surselor într-un sistem de vase comunicante, evaluarea, compararea acestora, procedee dublate de raportările critice, acolo unde un autor/sursă este confuz(ă) sau subiectiv(ă), constituie atributele evidente ale manierei de lucru la acest nivel.

Radiografia colecției pune în lumină tenacitatea cu care Șincai s-a întors la preocupările sale în domeniul istoriei, inaugurate la Roma. Aviditatea de informație, împinsă până la detaliu, se probează prin completările furnizate de realizările istoriografiei maghiare (Cornides, Hevenesi, Pray, Katona, Kaprinay) și germane (Engel) regăsite în manuscris conform unui tipar metodologic inaugurat în *Notata* și rafinat în *Rerum spectantium*. Dualitatea formelor de expunere, dintre informația deja sistematizată și informația nouă, transcrisă *in extenso* din surse noi, imprimă acestui laborator istoric nota de etapă intermediară în devenirea scrisului istoric la Gheorghe Șincai. Formulele de lucru și prezentare, chiar dacă mai rafinate comparativ cu colecția precedentă, nu sunt în totalitate definitive, un argument în acest sens constituindu-l categoria marcajelor grafice, care reflectă persistența căutărilor, dar și rigoarea autorului în reconstituirea procesului devenirii istorice a românilor. O serie dintre aceste formule vor fi însă transferate și în *Hronică*, cea mai evidentă fiind aceea *idem habet*, regăsită în mențiunile *la fel are/ la fel scrie/ la fel zice/ așisderea zice*.

Parcursul colecției *Rerum spectantium* reflectă continuitatea efortului cantitativ, inaugurat în *Notata*, și atributul de lucrare suport, concepută să fundamenteze proiectul său final, de istorie a tuturor românilor. Astfel, investigarea detaliată a acestui laborator poate susține revizuirea interpretărilor istoriografice anterioare. Opțiunea constantă pentru istorie, perfecționismul manifestat în acumularea, gestionarea și prezentarea informației, vizibile la ambele niveluri, supuse unor analize sursologice cantitative, susțin profesionalizarea lui Gheorghe Șincai și a scrisului său în acest domeniu.

RERUM SPECTANTIVM – PERSONAL INTERVENTION TYPOLOGY
OF A HISTORY LABORATORY

Summary

The present paper continues research over Şincai's manuscripts, i.e. *Notata ex variis authoribus* and *Rerum spectantium* collections. We have aimed at presenting it, analyzing its sources and saving it in an electronic format. These investigations have been carried out in the PhD. Project entitled *Gheorghe Şincai (1754-1816): Discurs istoric în Hronica românilor* (*Gheorghe Şincai (1754-1816): Historical Discourse in Hronica Românilor*) and they have had as major objective focusing attention on a Romania historiography segment that has not been sufficiently explored – inedited manuscripts – a segment capable of offering new information regarding understanding the dimensions and the attributes of the historical drill of this representative of the Transylvanian Enlightenment. Through its form and content, the *Rerum spectantium* collection, finalized during the period Gheorghe Şincai stayed in Buda (1803-1808) reflects both the historical drill progress on the methodological and conceptual level and the better devised forms of his all Romanians history endeavor. Exploration of the *Rerum Spectantium* collection reflects both the linearity of the quantitative effort, effort that has been inaugurated in *Notata* and the support paper attribute aimed at creating his final History of all Romanians project.